

KAMARÁS ISTVÁN OJD

A VALLÁSKÖZI KÖZELEDÉS ESÉLYE KUTATÁSAIM TÜKRÉBEN

Tibori Timeának

A vallásközi viszonyok empirikus kutatása közben olvastam Ljudmila Ulickaja *Daniel Stein, tolmács* című regényét, amely jobbára Izraelben játszódik ugyan, és főhőse egy zsidóból lett keresztény szerzetes – semmiképp sem tipikus figura –, aki a különböző vallások között „tolmácsol” és közvetít, mégis, a könyv mind-egyik vallásközi kapcsolatra utaló mozzanata hihetetlenül ismerős volt számomra, csaknem valamennyire találtam eléggé hasonló hazai példát:

„Van itt vagy húsz orthodox egyház, ugyanannyi katolikus, vagy húsz protes-
táns. Választhatsz. Egész zsidóságról.”

– Én az igazi orthodoxiát keresem.

– Miért nem Krisztust? Ő itt van ezen a földön, Miért kell őt a vallási tanítá-
sokban keresni?

– De én az orthodoxia mélyén találok vele: a liturgiában.

– Vele mindenütt lehet találkozni. Az orthodoxiában, a liturgiában, a folyó-
parton, a kórházban, télen állásban... De legjobb az embernek a saját lelké-
ben keresni.” (Ulickaja, 2009:330)

„Ugyanazon az Istenhez imádkoznak a zsidók, hogy pusztítsa el az arabokat,
az arabok meg azért, hogy a zsidókat, Ő mit csináljon?” (Uo. 391.)

„A keresztények építkezése egyre jobban emlékeztet a babilóniai torony tör-
ténetére, és ők, az izraeliek szívesen felépítenék a maguk kis kertjét a nagy torony
árnyékában, de jó távol tőle, hogy ha a torony összeomlik, az ő kis ágyásaikat ne
borítsa el a törmelék.” (Uo. 368.)

„Az evangéliumban nem mondanak arról semmit, hogy különbség van a kato-
likusok és a pravoszlávok között.” (Uo. 289.)

„Ha tényleg keresztény vagyok, örülnöm kellene, hogy az istentelen, kommu-
nista anyukám megtért, ehelyett nem értem, sőt idegesít is. Valami olyan érzés,
hogy: ahhoz ne nyúlj, az az enyém. Még jó, hogy nem katolikusnak, hanem csak
protestánsnak tért meg, mert azt aztán már nem tudnám elviselni.” (Uo. 291.)

„Atyám, kit küldtél ide nekem? Balról jobbra veti a keresztet! Miért küldted ide ezt a katolikus nőt? Tudom, hogy sok mindenkin segítenünk kell... De hát sajátjaink közül is sokan segítséget szenvednek. Írva vagyok, hogy előbb a fiaknak kell enniük, és csak azután az embereknek.” (Uo. 315–316.)

„Jézus Kistestvérei és Kisnővérei egyik része palesztinpárti, a másik Izraelpárti” (Uo. 102.)

„Tisztelt Szerkesztőség! Néhány nappal ezelőtt egy házban megláttam egy hirdetőt: »Zsidó Keresztények Egyesülete találkozója lesz a Községi Központban.« Két kérdés adja magát. Ki finanszírozza, ez egy. Kettő: miért engedik egyáltalán, hogy ilyen létezzen izraeli földön? A keresztények ősidőktől mostanáig annyi háborút, üldöztetést és halált hoztak a zsidókra, hogy nincs az az arab, aki konkurrálhatna velük.” (Uo. 258.)

„Minden következetes vallásos nevelés kitermeli a más nézetet vallók elutasítását.” (Uo. 213.)

„Azt akarom, hogy a hitet, mely minden embernek személyes titka, tisztítsuk meg minden buroktól és hulladéktól. Az ép, oszthatatlan magig.” (Uo. 103.)

„A héj lehet más és más, de a magva mindenki számára közös kell legyen.” (Uo. 348.)

Valamennyi beállítódás, valamennyi vélemény kicsi eltérésekkel hazánk vallási világára is jellemző, érvényes, és ily módon mintegy megerősíti a hazai terepen gyűjtött tapasztalatokat, amelyekre empirikus szociológiai kutatásom kérdései és hipotézisei épültek.

Katolikus teológushallgatóknak és az új vallási jelenségek képviselőinek egymásról alkotott képe

2003-ban végzett kutatásomban a hazai új vallási jelenségek mellett olyan – akár a krisnásokhoz, akár a moonistákhoz, akár a Hit Gyülekezetéhez képest – nem vadonatújnak nevezhető csoportokat is bevontam a vizsgálódás körébe, mint a buddhisták, a szabadkeresztények vagy a nazarénusok, amelyek azonban a katolikus hívek többsége számára a rendszerváltozás után váltak „láthatóvá”, megtapasztalhatóvá. Még egy kivételt tettem: a Jehovai Tanúi azért kerültek be a tanulmányba, mert a katolikus hívők számára ők a tipikus szekta.

86 katolikus hittudományi főiskolástól azt kérdeztük, mennyire ismerik a krisnásokat, a Hit Gyülekezetét híveit, a moonistákat (Egyesítő Egyház), a szcientológusokat, a mormonokat, a rózsakereszteseket, a Manahaim Gyülekezet tagjait és a sátánistákat. Minek tartják, mennyire és miért ítélik károsnak, hová tájolták őket a katolikus valláshoz képest, mit gondolnak arról, hogyan viszonyulnak ők a katolikusokhoz, és hogyan viszonyuljanak a katolikusok hozzájuk?

Abban az időben Magyarországon a felnőtt lakosság körében a neoprotestáns kiségyházak ismertsége 75%-os, a zsidó vallási közösségé 60, a krisnásoké 33, a buddhistáké 28, a muszlimoké pedig 22%-os volt (Tomka–Zulehner 1986). Az általam kérdezett katolikus hittudományi főiskolások 49%-a ismerte (közülük csak 15% alaposan) a krisnásokat, 47%-a (csak 20% alaposan) a Hit Gyülekezetét, 35%-a (csak 11% alaposan) a sátánistákat és 32%-a (csak 7% alaposan) a mormonokat. Mindössze 12%-uk ismerte valamennyire a rózsakereszteseket, 10%-uk a szcientológiát, 3%-uk a Manahaim Gyülekezetet és 2%-uk a moonistákat.

A kérdezettek a „vallás”, a „szekta”, a „kultusz”, az „új vallási mozgalom” és a „szellemi mozgalom” kategóriákba sorolhatták a minősítendő vallási közösségeket. Feltűnő, hogy eléggé sokan azokat is besorolták valamelyik kategóriába, akikről úgy nyilatkoztak, hogy nem vagy alig ismerik őket. A leggyakrabban választott kategória a „szekta”, a legritkábban a „vallás” volt. A „vallás”, az „új vallási mozgalom” és a „szellemi mozgalom” kategóriákat nagyjából azok használták, akik eléggé jól vagy alaposan ismerik őket.

Az „értékes”, „ártalmatlan”, „gyanús”, „kisebb károkat okozhat”, „egyértelműen negatív”, „destruktív jelenség” minősítések közül az „értékes” mindössze csak 1–3%-ot, és az „ártalmatlan” is csupán 2–16%-ot tett ki. (Legnagyobb arányban a krisnások és a mormonok kerülnek ebbe a kategóriába.) A nyolc közül egyik vallási közösség összminősítése sem volt pozitív, de csupán a sátánistákat minősítik egyöntetűen negatívnak és destruktívnak. (Utánuk a Hit Gyülekezete kapta a legtöbb negatív minősítést.)

A „Miért tartja őket károsnak?” kérdésre felkínált válaszok közül agymosással a Hit Gyülekezetét, a családok szétszakításával a Hit Gyülekezetét és a krisnásokat, amerikanizálással a mormonokat, tagjaik szabadságának korlátozásával a krisnásokat és a Hit Gyülekezetét, a józan ésszel és a tudományos gondolkodással szemben álló tanítással a krisnásokat, a sátánistákat és a szcientológusokat, az alapvető emberi értékek megtámadásával pedig a sátánistákat vádolták legtöbbször.

Eléggé jelentős tájékoztatatlanságra és/vagy előítéletességre és/vagy fogalomzavarra lehet következtetni azokból a véleményekből, amelyek szerint a Krisna-hit, a Hit Gyülekezete és a mormon hit nem vallás, vagy azokból, amelyek szerint a Hit Gyülekezete vagy a Manahaim Gyülekezet vallásossága nagyon távol áll a keresztény felfogástól. Elgondolkodtató az is, hogy a hittudományi főiskolások válaszolóinak mindössze 6%-a vélte úgy, hogy a krisnások is egyistenhívők.

A „Milyen magatartást tartanak helyesnek az új vallási mozgalmakkal szemben a katolikusok részéről?” kérdésre adott válaszokból kiderült, hogy a dialógusra való készség elég ritka, általában a tartózkodás, az elzárkózás és a fenyegetettség érzése dominált, még a krisnásokkal kapcsolatban is. Az ökumené szellemében folytatandó párbeszédet és együtt imádkozást a sátánistákkal és a Hit Gyüleke-

zetével senki, de a többiekkel is mindössze 1 és 3%, a barátságos párbeszédet még leginkább a krisnásokkal és a mormonokkal vállalták, ám azt is csupán 10 és 13%.

Hogyan néz ki az érem másik oldala, hogyan viszonyulnak az új vallási jelenségek hívei a katolikusokhoz? A Baha'i, a Csend Hangja, a Család, a szcientológusok, a buddhista Tan kapuja és az Üdvhadsereg felajánlja híveinek a *kettős tagság* lehetőségét. Néhány neoprotestáns egyházban nem tartották szerencsésnek vagy megengedettnek a kettős tagságot, mégis tapasztalták, főleg azon híveik körében, akik még csak puhatolóztak, nem hozták meg a végső döntést.

A kettős tagságot megengedő egyházakon kívül a krisnások nyilatkoztak úgy, hogy barátságos viszonyra törekszenek a katolikusokkal. A szcientológusok is szerettek volna „normális” kapcsolatban állni a legnagyobb létszámú magyarországi egyházzal. Három pünkösdi jellegű egyház a katolikusok közül a karizmatikusokkal volt barátságos viszonyban.

Kifejezetten ellenségesen viszonyultak a katolikus egyházhoz a Hit Gyülekezete, a nazarénusok és a rózsakeresztesek, inkább ellenségesen, mint közömbösen a Manahaim, az Őskeresztény Apostoli Egyház, a Budapesti Teljes Evangéliumi Gyülekezet, az Agapé Gyülekezet és az Evangéliumi Pünkösdi Közösség hívei. Többen különböző régebbi és mai sérelmekre hivatkoztak.

A katolikus egyházhoz való viszonyukat tekintve a kritikusan mérlegelők közé tartoztak a különböző buddhista egyházak és közösségek, a Magyarországi Szabadkeresztyén Gyülekezet, a Csend Hangja Egyház nevű felekezeti közti kis csoport (tagjainak többsége a parapszichológiai képzést nyújtó „Mantra” Alternatív Természettudományi Főiskola hallgatója), az Egyesítő Egyház, több pünkösdi jellegű egyház, a Fundamentalista Keresztény Missziómozgalom, a Hetednapos Adventista Egyház, az Isten Gyülekezete, a mormonok és a szcientológusok, valamint a párhuzamos tagságot is megengedő Magyar Vallás Közössége.

A barátságosan közeledőnek nevezhető egyházak, vallási szerveződések közé a krisnások, az összes világvallást elismerő és katolikus templomban is imádkozó Magyarországi Baha'i Közösség tagjai, a Család és a kettős tagságot megengedő Ezoterikus Tanok Egyháza sorolhatók.

Azok a katolikusok – és ilyenek nagyon sokan vannak –, akik saját egyházukat, a megújulását szorgalmazó és megindító törekvéseket, az új vallásos (lelkiségi) mozgalmait sem ismerik eléggé, vagy csak felületesen ismerik, és szembe fordulnak velük, rendre mereven elzárkózók és ellenségesek még azokkal az új vallási mozgalmakkal szemben is, amelyek kifejezetten barátságosan közelednek hozzájuk. Természetesen meg kell különböztetni a támadást a jogos önvédelemtől, a tárgyilagos tájékoztatást a vádaskodástól, a hitvédelmet a keresztes hadjárattól. Ha a király meztelen, imádkozhatunk érte, hogy ne fázzon meg, de nem mondhatjuk, hogy nem tökéletes a toalettje. Kimondhatjuk, hogy egyik vagy

másik új vallási mozgalom tanítása szerintünk mennyire tér el az autentikus keresztény tanítástól (még akkor is, ha ők magukat igazi kereszténynek nevezik), de nem jelenthetjük ki, hogy az eltérés mértékével egyenes arányban vannak távol az Istentől vagy az üdvözülés lehetőségétől.

A katolikusok egy része mint az identitása erősítéséhez szükséges másikat, ellenfelet vagy éppen ellenséget lát az új vallási jelenségekben, ugyanakkor egyre erősödik – és már az egyházmegyei zsinatokon is felbukkant – az a nézet, miszerint – ahogy Aszalós János fogalmazott – „az új egyházak színrelépése a történelmi egyházak hibás hiánygazdálkodására történő reakcióként is felfogható” (Aszalós 1998).

A közeledés esélye 12 vallás és felekezet fiataljai vallásosságának és habitusának tükrében

2007–2008-ban katolikus, református, evangélikus, baptista, adventista, metodista, pünkösdi, Jehova-tanú, zsidó, krisnás, buddhista, muszlim huszoneves, felső fokon tanuló vagy diplomás, vallásukat rendszeresen gyakorló fiatalok körében egyebek mellett azt vizsgáltam, hogy vallásosságuk jellege és habitusuk (értékrendjük, attitűdjeik, ízlésük) mekkora esélyt ad a vallásközi közeledésre (Kamarás 2009).

A vallásosság különböző dimenzióit tekintve valamennyi közül a *hit* mutatkozott legfontosabbnak, ebben a többiektől csak a zsidók és a buddhisták különböztek szignifikánsan. Nagyobbak voltak a különbségek a kevésbé fontosnak tartott érzelmi, rituális és közösségi szempontok megítélésében. Az *érzések* a muszlimok számára a legfontosabbak, a pünkösdieknek (akik fele részben Hit Gyülekezet-tagok) a legkevésbé. Ez utóbbi – mivel a pünkösdizmust éppen az érzések dominanciájával szokás jellemezni – magyarázatra szorul, amire az ebben a körben is erőteljesen megjelenő, a kognitív dimenziót erősítő fundamentalizmus kínálkozik elsődleges magyarázatként. A *szertartások* a muszlimok, a zsidók, a krisnások és katolikusok számára a legfontosabbak, legkevésbé az újprotestáns egyházak híveinek és a Jehova tanúinak. A *vallási közösség* jóval fontosabb a kisegyházak, mint a tömegegyszegyházak híveinek.

A *szent dolgoknak* (szent írások, képek, épületek, öltözetek, cselekmények, ünnepek, zene, zarándoklat) a krisnások tulajdonítják a legnagyobb jelentőséget, ők élnek a leginkább szakralizált világban, őket a katolikusok és a muszlimok követik, legkevésbé a pünkösdiék és a Jehova-tanúk.

Abban, hogy Istent¹ mennyire tekintik magukhoz közelinek, meglepően kicsik a különbségek. A muszlimok kivételével valamennyien valamivel inkább

1 A buddhisták esetében – velük egyetértésben – Isten helyett Buddhát szerepeltettük.

közelinek (vagyis inkább személyesnek, biztatónak, vigasztalónak, barátinak, szerető társnak), tartják, mint távolinak (vagyis személytelennek, ítélőnek, parancsolónak, mesternek, királynak). Az istenképek ilyen fokú hasonlósága kétségkívül kedvező indíték lehet a közeledésre.

A nők vallási és egyházi szerepének megítélésében nagy eltérések mutatkoztak. Ebből a szempontból a legnyitottabbak a buddhisták és a zsidók, legelzárkózottabbak a krisnások, a baptisták és a Jehova tanúi.

A világ és az ember optimista–pesszimista megítélésében szintén jelentősek a különbségek. Legderűsebben a katolikusok látták a világot, őket a buddhisták és a muszlimok követték, legborúlátóbbak a Jehova-tanúk, a pünkösdielők és a metodisták voltak. A fegyveres erőszak, a faji, vallási és nemi diszkrimináció, valamint a kapitalizmus és a liberalizmus megnyilvánulásai elleni fellépés kötelességének hangsúlyozásában a zsidók, az evangélikusok és a muszlimok álltak az élen, a sor végén pedig a baptisták és a Jehova-tanúk. A szexualitás, a szerelem fontosságát tekintve a zsidók mutatkoztak legnyitottabbnak, legkevésbé a krisnások, a sorrend ugyanígy alakult a humor megítélésében is. Abban a kérdésben, hogy mennyire lehet szent dolgokból tréfát űzni, vagyis szabad-e nevetni a vallás és az egyház e világi, emberi arculatán, a zsidók, a metodisták és a buddhisták a legnyitottabbak, legkevésbé a muszlimok és a Jehova-tanúk.

Ha elfogadjuk azt, hogy a művészet a lét érzékletes megjelenítése, hogy míg a filozófia és a teológia jobbára csak dadogva és körülményesen, a művészet folyamatosan és megragadón képes Istenről beszélni, akkor a vallásos ember művészetéhez való viszonya is serkentheti, vagy éppen fékezheti a vallások közötti közeledést. A vallásos emberek életében a művészetet a zsidók és a katolikusok tartják legfontosabbnak, legkevésbé a Jehova-tanúk, a muszlimok és a pünkösdielők. A művészetek nyelvét és a műalkotásokat legjobban ismerőknek, a legfejlettebb ízlésűnek egyaránt a zsidók bizonyultak, őket mindhárom esetben az evangélikusok követték, a sor végén a Jehova-tanúk és a pünkösdielők álltak. A vallásosságtérképen egy-egy csoportot alkottak a reformátusok, a katolikusok és az evangélikusok; a zsidók és a buddhisták; a pünkösdielők és a baptisták; az adventisták, a metodisták és a muszlimok; mindannyiuktól legtávolabb a krisnások és a Jehova-tanúk. A habitustérképen az egyik csoportot ugyancsak a három hazai nagyegyház hívei, a másikat a Jehova-tanúk, a krisnások és a pünkösdielők, a harmadikat az adventisták és a baptisták, a negyediket a zsidók, a metodisták és a muszlimok alkották. A nem vallásosokhoz legközelebb a metodisták, a katolikusok és a buddhisták, legtávolabb a krisnások, a pünkösdielők és a Jehova-tanúk álltak.

A keresztény vallási elit vallási párbeszédképessége

A 2008 óta folyó empirikus kutatás keretében a keresztény vallási elit (vallásukat rendszeresen gyakorló, zömmel, 20–50 éves katolikus, református, evangélikus és az evangéliumi protestáns, vagyis baptista, adventista és pünkösdi² egyházakhoz tartozó főiskolások, egyetemisták és diplomások [továbbiakban: „laikusok”], 30–50 éves lelkészek, valamint huszonéves teológus-, lelkész-, hittanár- és hitoktató-hallgatók [továbbiakban: „klerikusok”]) körében először azt vizsgáltam: *a)* hol húzzák meg, hol látják az igaz hit határát; *b)* mennyire nyitottak a vallásközi közeledés kérdésében elfogadott keresztény tanítással szemben; *c)* hogyan viszonyulnak az olyan, ebben a tekintetben radikálisan nyitott keresztény elképzelésekhez, mint Griffiths (2002) és Küng (1994) gondolatai; *d)* hogyan fogadják a vallások transzcendens egységének koncepcióját Schuon (2005) tézisei alapján; *e)* milyen mértékben rokonszenveznek különböző vallásokkal?

A „Milyen értékeket lát az ön számára rokonszenves vallásokban?” kérdésre adott leggyakoribb válaszokban a vizsgált hét csoport közül a Biblia központi szerepének hangsúlyozásával az evangéliumi keresztények különböztek leginkább, a reformátusok ezenkívül még a Jézus-hit, az evangélikusok pedig az erkölcs hangsúlyozásával.

A „Melyek azok a kérdések, problémák, feladatok, amelyekről úgy érzi, hogy a vallásos emberek jobban meg tudnák oldani, mint mások?” kérdésre a katolikusok jellemző válasza a szociális szolgálat volt, az evangélikusoké emellett még az oktatás és nevelés.

A „Melyek azok a kérdések, problémák, feladatok, amelyekről úgy érzi, hogy csupán vallásos emberek segítségével lehetne megoldani?” kérdésre a katolikusok 5, az evangélikusok 8%-a úgy gondolta, hogy mindenféle kérdés és probléma ide tartozik. A katolikusok, a reformátusok, az evangélikusok legnagyobb arányban (8–11%) az erkölcsi kérdéseket említették; az evangélikusok ezenkívül még a béketeremtést és a missziót.

Míg a többség egyetért azzal, hogy egyházakon kívül is vezetnek utak az üdvösséghez, kisebbségben vannak azok, akik szerint nem csak az egyistenhit üdvözít, és még kevesebben azok, akik a kereszténységen kívül más vallásokat is igazi vallásnak tekintenek.

Abban a tekintetben, hogy létezik-e közös pont a különböző vallásokban, az evangéliumi keresztények kivételével valamennyi csoportban a többségi vélemény egyértelműen igenlő. Hasonló a helyzet annak a kijelentésnek az elfogadásával is, mely szerint a vallások a leglényegesebb kérdésekre kínálnak választ.

2 Nagyobb részt Hit Gyülekezete-tag.

A kérdezettek szerint a „hivatalos” keresztény tanítástól a Küng *Világvallások etikája* (1994) című műve alapján megfogalmazódott „erkölcsi közös nevező” (2.4) feltételezése áll a legrávobább, mely szerint a világvallások „legfőbb erkölcsi elvei lényegileg egyeznek, amit egymásra nagyon hasonlító (lényegében azonos) »tízparancsolataik« is bizonyítanak”. Ezt a „laikusok” kivételével mindegyik csoportban nagyjából fele-fele arányban fogadják és utasították el.

Érthetően Griffithsnek (2005) a János evangéliumára (Jn 4,20–23) épülő azon gondolatával rokonszenveztek leginkább, amely szerint egyszer majd „Nem templomban, hanem lélekben és igazságban imádjuk Istent”, legfeljebb azon csodálkozhatunk, hogy miért nem még nagyobb arányban. Természetes, hogy a Bibliát jobban ismerő protestánsok voltak nyitottabbak erre a szövegre (közülük is az evangéliumi keresztények), az viszont meglepő, hogy a bibliaismeretben kevésbé jártas (ám úgy látszik, erre a gondolatra nyitottabb) „laikusok” valamivel inkább azonosultak ezzel a jézusi gondolattal, mint a „klerikusok”.

A Szentléleknek mint a vallások közös pontjának elfogadása jó néhány csoportban csaknem teljes; érthetően a „szentlelkes” evangéliumi keresztények körében a leginkább.

A keleti vallásoktól való tanulás lehetősége elég határozott elutasításban részesült; legerőteljesebben az evangéliumi keresztények körében. Még ennél is erőteljesebb volt a racionális és maszkulin kereszténység feminin irányú elmozdulását szorgalmazó kijelentés elutasítása. Úgy tűnik, a közeledésben és a párbeszédben jelenleg idáig képesek elmenni a vallásukat rendszeresen gyakorló egyházas keresztények, és ebben a tekintetben a férfiak és a nők között sem volt komolyabb véleményeltérés.

A vallásközi párbeszédet, dialógust szorgalmazó, többé-kevésbé „hivatalos” keresztény tanítást az evangéliumi keresztény klerikusok kivételével a kérdezettek mindegyik csoportjában inkább egyetértéssel, mint ellenkezéssel fogadták. Ebben a katolikusok valamivel nyitottabbnak, az evangéliumi keresztények pedig valamivel elzárkózóbbnak bizonyultak a többieknél. Valamelyest árnyékolja ezt a biztató képet az, hogy kevésbé értenek egyet az „Egyetlen vallásban sem minden jó és igaz” és a „Minden vallásnak a maga módján igaza van” állításokkal, és még tovább árnyalódik a kép a „Jogosan tekinthetjük az egyes vallásokat igaznak és hamisnak, jónak és rossznak” kijelentés megítélésével, vagyis az előítéletmentes dialógust igenlők eléggé jelentős része nem utasítja el a fekete-fehér kategorizálást. A dialógusra legkevésbé nyitottnak az evangéliumi keresztények bizonyultak.

30 vallás közül mindössze három akadt, amelyet mind a négy felekezeti csoport egyértelműen elfogadott: a református, az evangélikus és a baptista. Az utánuk következő három közül a római és a görög katolikus vallást az evangéliumi keresztények, az ortodox keresztény és a görög katolikus vallást pedig a refor-

mátusok közül nem fogadták el annyian, mint ahányan elutasították. 14 vallást egyértelműen elutasították mindegyik csoportban („átlagosztályzatuk” az ötfokú skálán egy esetben sem emelkedett 2,5 fölé), közülük 11 egyfelől a keleti vallások, másfelől New Age jellegű kvázivallások (antropozófia, sámánizmus, szcientológia) körébe tartozik, a keresztény vallásokat a mormonok, a hutterek és a Jehovatanúk képviselik.

A négy felekezet közül az evangéliumi keresztények átlagosztályzatai a legalacsonyabbak. A körökben legnépszerűbb vallások a következők: baptista (4,6), református (3,8), pümkösi (3,6), adventista (3,6) és evangélikus (3,5). Ebben a mezőnyben érthetően az evangéliumi protestáns egyházak és más protestáns felekezetek uralják a mezőnyt, melyből feltűnően hiányoznak a katolikusok. Az evangélikusok rokonszenvelistájának élén az evangélikusok mögött a református (4,3), a metodista (4,3), a katolikus (4,0) és az anglikán (3,7) felekezet sorakozik. Ebben az együttesben egyfelől a hazánkban történetinek nevezett felekezetek szerepelnek, másfelől neoprotestáns egyházak. Az evangélikusokéra hasonlít (nyolcból hat azonos vallással) a reformátusok számára legkedveltebb vallások sorrendje, és a katolikus lista sem nagyon tér el a reformátusok és evangélikusok sorrendjétől: görög katolikus (4,6), evangélikus (4,2), ortodox keresztény (4,1), református (4,0), zsidó (3,4), anglikán (3,4), baptista (3,3).

A négy vizsgált vallási csoport egymásról alkotott véleményét tekintve a katolikusoké és a reformátusoké a legaszimmetrikusabb: a katolikusok jobban (4,3) kedvelik a reformátusokat, mint fordítva (3,3). Az reformátusok és az evangélikusok valamivel kevésbé kedvelik az evangéliumi keresztényeket, mint fordítva.

A zsidókkal rokonszenvezők többsége azzal érvelt, hogy ők a választott nép, ők a kereszténység gyökere. Ezenkívül megnevezik még „megnyerő összetartásukat”. A mérlegelő vélemények pozitív mozzanatai között a közös alap mellett szerepel még a kiválasztottság és a „a korral együtt haladás”. A negatív mozzanatok között előfordul a hatalomra törekvés, a kizárólagosság, „az idősebb testvér gögje és a megbocsátás hiánya”, a képmutatás. Az elutasítók véleményeiben eléggé sok a politikai mozzanat: „csak névleges vallás, tulajdonképpen hatalmat akarnak”, „a zsidó állami-politikai célok elébe kerülnek a vallási célok”, „agresszív, másokat lenéző, vallásnak álcázott, hatalomra törekvő emberek gyülekezete”, „cionista tanítás”. Ezen kívül szerepel még „a régi zsidó családok túlságos bezárkózása”, „Jézus Krisztus el nem fogadása”, „középkorosság, szekta-hatásúság”, „kegyetlen szertartások”.

A muszlimokkal rokonszenvezők azt tartják jónak vallásukban, hogy „náluk a társadalom és a mindennapi élet alapja a család”, „szimpatikus egyistenhitük és annak mélysége”, „gyakorlatiasságuk”, „normális monoteista vallás, de agresszív, félremagyarázott irányzatai megvetendők”. A mérlegelő véleményűeknek

elsősorban a muszlim nők helyzetével kapcsolatban vannak ellenérzéseik. Tetszik nekik a muszlimok öntudatossága és családszeretete. Az „egyrészt-másrészt” véleményűek között ilyenek találhatók: „nagyon jó élményem volt, amikor táncoló dervisekkel találkoztam, de nem mindenki olyan kedves, mint ők”, „ragaszkodnak az értékeikhez, de hajlamosak a fanatikus agresszióra”. Az iszlámot elutasítók leggyakrabban a muszlimok fanatikusságával érvelnek. Többen a nők elnyomását vetik szemükre, keresztényellenességgel vádolják őket, valamint Jézus istenségének tagadásával.

Néhány következtetés

A kutatás keretében kérdezett vallásilag képzett lelkészek, a klerikusi, teológusi és hittanári-hitoktatói pályára készülők, valamint a vallási kérdésekben tájékozott „világi” foglalkozású keresztény értelmiségiek közül csak kevesen (15%) vallják azt, hogy egyházukon kívül nincs üdvösség, kisebb részük (25%) tartja azt, hogy csupán a kereszténység különböző útjai vezetnek Istenhez, és csak 50%-uk kötötte az egyistenhihez az üdvözülést, ugyanakkor csupán kis hányaduk (6–20%) fogadja el Schuonnak a vallások lényegi egységével kapcsolatos nézeteit. A kérdezettek ennél jóval nyitottabbak voltak a radikális keresztény gondolkodás olyan képviselőinek gondolataira, mint Griffiths vagy Küng, mely gondolatok többségét a nagyobb részük elfogadta. Kivételt jelentettek azok az elképzelések, amelyek a kereszténység megújulását a keleti és a feminin hatások befogadásától várják.

A vallásközi párbeszédre vonatkozó, a dialógust szorgalmazó, többé-kevésbé „hivatalos” tanítást a kérdezettek mindegyik csoportjában egyetértéssel fogadták. Abban viszont, hogy hol látják a határvonalat eretnokség és ortodoxia között, eléggé nagy megosztottságot, bizonytalanságot és óvatosságot lehetett tapasztalni.

Valamelyest nagyobb nyitottságot mutattak a „klerikusok” körében a katolikusok, az evangélikusok és az evangéliumi keresztények, mint a reformátusok. A keleti vallások megítélésében az evangéliumi keresztények merevebbnek mutatkoztak, mint a másik három csoport tagjai.

Az egyes vallások megítélésében mindannyian eléggé óvatosak vagy kifejezetten elzárkózók voltak, saját vallásukhoz képest nagyon távolinak érezték mind a keleti vallásokat, mind a köznapi gondolkodás szerint „szektának” nevezett keresztény (vagy a kereszténységhez közel álló) vallásokat. Különösképpen így volt ez a reformátusok és a klerikusok körében. A négy felekezet közül az evangéliumi keresztények ismerik legkevésbé a vallásokat, és ők a legelzárkózóbbak. A négy felekezet egymásról alkotott képe közül a katolikusoké és a reformátusoké a legki-egyensúlyozatlanabb.

Mindezek alapján úgy tűnik, hogy a vallások közötti további közeledés és a párbeszéd esélye nagymértékben függhet a vallási ismeretek, valamint a közös

KÖZÖSSÉG
vallási, közéleti, kulturális és politikai akciók gyarapodásától. A közeledés- és párbeszédkészséget az is jelentősen befolyásolhatja, hogy a vallások lényegi hasonlóságára vonatkozó nézetek, valamint olyan elméletek, mint a vallások transzcendens egysége, milyen kulturális, gondolati, ideológiai és politikai kontextusban jelennek meg. Csökkentheti esélyüket, ha ezek a gondolatok az aranykorhoz képest sötétnek ítélt jelennel jellemezhető fundamentalista, vagy a tudomány és a vallás szokatlan (sokak számára áltudományosnak érzett) ötvözetét képviselő, a szélsőséges politikai nézeteket is vállaló „szkíta–hun–magyar” kontextusban jelennek meg.

IRODALOM

- ASZALÓS JÁNOS (1998) *Szekták az egyházmegyei zsinatok tükrében*. Budapest, Kézirat.
- GRIFFITHS, BEDE (2006) *Kelet és Nyugat házassága*. Budapest: Filosz.
- KAMARÁS ISTVÁN (2009) *Vallásosság, habitus, ízlés*. Budapest: Loisir.
- KAMARÁS ISTVÁN (2009) Különböző egyházak hívei egymásról. In Erdélyi László (szerk): *Egyházügyi, vallásszabadsági tudományos konferencia*. Budapest: Boldog Élet Alapítvány.
- KÜNG, HANS (1994) *Világvallások etikája*. Budapest: Egyházforum – Református Zsinati Iroda.
- SCHUON, FRITHJOF (2005) *A vallások transzcendens egysége*. Debrecen: Kvintesszencia.
- TOMKA MIKLÓS–ZULEHNER, PAUL M. (1999) *Religion in den Reformländern Ost(Mittel)Europas*. Ostfildern: Schwabenverlag AG.
- ULICKAJA, LJUDMILA (2009) *Daniel Stein, tolmács*. Ford. Morcsányi Géza. Budapest: Magvető.

KULTÚRA

- 213 A.Gergely András
Olvasatkezelés
TTT-társként és -tisztelőként
- 230 Szabari Vera
A tények valóban magukért beszélnek?
- 241 Bögre Zsuzsanna
Az identitás két történelmi modellje és a narratív identitás
- 256 Losonczy Ágnes
Egy zeneszociológiai kutatásról 1963–64
- 266 Kapitány Ágnes–Kapitány Gábor
A (színház)művészet világváltozásainak néhány sajátosságáról
- 289 Antalóczy Tímea–Sas Tamás
Népszerű sorozatok szerelemképe